

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 339.923.061.1

Бусарєв Д.В.

кандидат економічних наук, докторант
ДННУ «Академія фінансового управління»

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Проведено аналіз сутності категорійного апарату процесу забезпечення безпеки. Встановлено, що сьогодні через останні події в Україні дуже важливе формування сучасного теоретичного підґрунтя процесу забезпечення безпеки соціально-економічної системи, яке повинно включати комплексний аналіз усього категорійного апарату. Виділено основні підходи до трактування сутності поняття «безпека». Проведено дослідження понять «небезпека», «загроза», «ризик» та «виклики». Запропоновано власне бачення сутності поняття «безпека». Під безпекою слід розуміти такий стан соціально-економічної системи, за якого досягається захищеність від різних форм небезпек, зокрема викликів, ризиків та загроз. Визначено ключові умови, виконання яких має бути необхідним під час процесу забезпечення безпеки соціально-економічної системи.

Ключові слова: безпека, небезпека, загроза, ризик, виклики, процес забезпечення безпеки.

Проведен анализ сущности категориального аппарата процесса обеспечения безопасности. Установлено, что сегодня из-за последних событий в Украине очень важно формирование современного теоретического основания процесса обеспечения безопасности социально-экономической системы, которое должно включать комплексный анализ всего категориального аппарата. Выделены основные подходы к трактовке сущности понятия «безопасность». Проведено исследование понятий «опасность», «угроза», «риск» и «вызовы». Предложено собственное видение сущности понятия «безопасность». Под безопасностью следует понимать такое состояние социально-экономической системы, при котором достигается защищенность от различных форм опасностей, в том числе вызовов, рисков и угроз. Определены ключевые условия, выполнение которых должно быть необходимым в процессе обеспечения безопасности социально-экономической системы.

Ключевые слова: безопасность, опасность, угроза, риск, вызовы, процесс обеспечения безопасности.

The analysis of the essence the categorical apparatus of the process of security is conducted. It was found that today, for the recent events in Ukraine, it is very important to form a modern theoretical basis for ensuring the security of the socio-economic system, which should include a comprehensive analysis of the entire categorical apparatus. The main approaches to the interpretation of the essence of the concept of "security" are highlighted. A study was also conducted on the concepts of "danger," "threat," "risk," and "challenges." According to the results of the study, we proposed our own vision of the essence of the concept of "security." Security should be understood as a state of the socio-economic system, in which protection against various forms of hazards, including challenges, risks and threats, is achieved. We have identified key conditions, the fulfilment of which should be necessary for the process of ensuring the security of the socio-economic system.

Keywords: security, danger, threat, risk, challenges, process of ensuring security.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зовнішнє середовище постійно утворює все нові виклики, ризики, загрози і небезпеки для особи, підприємства і навіть цілих комплексів. Останні події в Україні лише підсилили і так нестабільну економічну ситуацію в країні й утворили низку нових загроз, які суттєво впливають на стан економічної безпеки кожної соціально-економічної системи. Такі перманентні зміни зовнішнього середовища в нашій країні суттєво ускладнюють сам процес забезпечення безпеки. Таким чином, сьогодні вкрай актуальним є питання пошуку шляхів забезпечення безпеки як на мікро-, так і на мікрорівні. Важливим при цьому є формування сучасного теоретичного підґрунтя, яке повинно включати комплексний аналіз усього категорійного апарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Суттєвий внесок у формування сучасного розуміння поняття «безпека» зробили такі вітчизняні вчені, як: Л. Абалкін, О. Ареф'єва, В. Білоус, І. Бінко, В. Герасимчук, М. Ермошенко, З. Живко, О. Кузьмін, Г. Козаченко, Т. Ковальчук, Я. Котляревський, Л. Мельник, Г. Пастернак-Таранушенко, О. Терещенко, О. Силкін, В. Франчук, А. Штангрет та ін.

Проблематиці вивчення викликів, загроз та небезпек присвячено також значну кількість праць провідних вітчизняних науковців, серед яких: А. Альгін, О. Барановський, Т. Васильців, В. Геєць, В. Гапоненко, М. Лапуста, Д. Зеркалов, Є. Рудніченко, Є. Олейніков, В. Ярочків та ін.

Не можна не віддати належне зарубіжним ученим, роботи яких зробили значний внесок у розвиток проблематики дослідження безпеки, небезпеки, викликів, ризиків та загроз, таким як: К. Бруннер, Г. Браун, О. Дрейнер,

Дж. Мілль, А. Маршалл, Ф. Найт, Й. Шумпетер, М. Міллер, Т. Майєр, М. Фрідман, С. Хоффман, А. Васкес та ін.

Ураховуючи значний внесок як вітчизняних, так і зарубіжних учених у розвиток проблемам дослідження таких понять, як «виклик», «ризик», «загроза», «небезпека» і «безпека», слід зауважити, що під час дослідження процесу забезпечення безпеки в сучасних умовах розвитку необхідно по-новому розглянути та узагальнити його категорійний апарат.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження теоретичного підґрунтя процесу забезпечення безпеки та визначення умов її досягнення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним із перших авторів поняття «безпека» є президент США Т. Рузвельт [1], який під ним розумів певну сукупність умов, які забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і здоров'я всіх громадян.

Із плином часу збільшувалася кількість наукових поглядів на поняття «безпека», і сьогодні існує значна кількість підходів до розуміння його сутності (табл. 1).

Так, С. Ожегов та Н. Шведова [2] стверджують, що безпека – це стан, за якого досягається захист від небезпек.

Трохи іншої думки Х. Мандзіновська, А. Штангрет, Я. Котляревський та О. Мельников [3, с. 12], які під безпекою розуміють певну необхідність для розвитку економічної системи, яка є якісною та кількісною характеристикою будь-якого об'єкта.

Як можна побачити з проведеного дослідження сутності поняття «безпека», ключове місце в його розумінні займає захист від такого поняття, як «небезпека».

Таблиця 1

Основні підходи до трактування сутності поняття «безпека»

Автори	Трактування
С. Ожегов та Н. Шведова [2]	Стан, за якого досягається захист від небезпек
Х. Мандзіновська, А. Штангрет, Я. Котляревський, О. Мельников [3]	Необхідність для розвитку економічної системи, яка є якісною та кількісною характеристикою будь-якого об'єкта
Є. Коротков [4]	Стан певного об'єкта, під час якого він перебуває у захищеності
В. Федосєєв [5]	Властивість системи зберігати умови взаємодії з людськими, природними і матеріальними ресурсами
В. Ортинський, І. Керницький, З. Живко [6]	Стан захищеності особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз
В. Ліпкан [7]	Стан захищеності від небезпек, загроз, ризиків
І. Подлужна [8]	Стан функціонування об'єкта в оптимальному режимі

3. Герасимчук та Н. Вавдіук [9] зробили значний внесок у дослідження проблем забезпечення економічної безпеки. Під поняттям «небезпека» вони розуміли стан, за якого здійснюється деструктивний вплив на економіку саме регіону.

Поняття «небезпека», на нашу думку, не слід розглядати на певному конкретному рівні, оскільки вона проявляється на кожному з рівнів, починаючи від державного і закінчуючи рівнем особи.

М. Єрмошенко [10] зазначає, що небезпеку слід розглядати як об'єктивно наявну можливість негативного впливу на певне явище або систему, внаслідок якого може бути заподіяна шкода.

На нашу думку, небезпеку не слід розглядати як можливість, а слід уважати її вже як реально існуюче явище, яке призвело до певних змін. У цьому контексті слід відзначити запропоноване В. Франчуком [11, с. 14] трактування сутності поняття «небезпека». Науковець вважає, що під небезпекою слід розуміти певні деструктивні граничні зміни в соціально-економічній системі, які спричинені реальними втратами, пов'язаними з реалізацією загрози.

Ми погоджуємося з таким тлумаченням, оскільки в ньому акцентується увага саме на тому, що небезпека несе в собі суттєві зміни в системі й є наслідком реалізації загрози.

Але не лише поняття «небезпека» тісно пов'язане із поняттям «безпека». Вже тривалий час науковці намагаються ідентифікувати та протидіяти різноманітним зовнішнім і внутрішнім загрозам економічній, і не тільки, безпеці. Дуже часто можна зустріти [2] таке визначення: «Загроза – це можлива небезпека». Виходячи із цього, проведемо дослідження сутності поняття «загроза».

А. Штангрет та Я. Котляревський [12, с. 78] вважають, що під загрозою слід розуміти сукупність негативних чинників або умов зовнішнього і внутрішнього середовища, які призводять до зниження рівня безпеки.

Як відзначає О. Барановський [13], загроза – це найвищий ступінь вірогідності перетворення небезпеки з можливості на дійсність.

Б. Губський [14] під загрозою розуміє низку чинників, які можуть у майбутньому ускладнити реалізацію національних та економічних інтересів і призвести до небезпеки.

На нашу думку, не лише на рівні національних економічних інтересів слід розглядати по-

няття «загроза». Загроза – це форма впливу внутрішніх елементів соціально-економічної системи та зовнішнього середовища, яка може призвести до утворення небезпеки.

Разом із поняттям «загроза» стосовно процесу забезпечення безпеки в науковій літературі застосовують поняття «ризик». Виділимо підходи до розуміння сутності поняття «ризик» від провідних науковців:

– настання суб'єктивних і/або об'єктивних подій унаслідок актуалізації загроз, які можуть мати як позитивний, так і негативний результат на діяльність підприємства [15, с. 27];

– усвідомлена небезпека виникнення в системі небажаної події з певними наслідками для неї [16, с. 17];

– невизначеність реального очікуваного результату в ситуації управління та оцінювання, яка має об'єктивно-суб'єктивну структуру [17].

На нашу думку, під ризиком слід розуміти настання як суб'єктивних, так і об'єктивних подій, що може спричинити зменшення рівня безпеки соціально-економічної системи.

Як відзначає М. Копитко [15, с. 27], крім небезпеки, загрози і ризику, базовим поняттям у дослідженні проблематики процесу забезпечення безпеки є поняття «виклики». Під цим поняттям слід розуміти сукупність певних обставин, які можуть мати не лише негативний вплив, а й потребують відповідного реагування.

О. Мороз, Н. Карачина та А. Шиян [18, с. 43] вважають, що виклики не завжди можуть мати лише негативні наслідки для підприємства, а й потребують постійного моніторингу і вироблення заходів реагування.

Виходячи із цього, пропонуємо під викликами розуміти обставини, які можуть нести в собі як негативний, так і позитивний вплив на соціально-економічну систему і призвести до зменшення та/або зміцнення безпеки.

Процес забезпечення безпеки (у т. ч. економічної) соціально-економічної системи є дуже складним процесом, який вимагає виконання низки умов, однією з яких має бути застосування відповідних заходів до різних форм небезпек: викликів, ризиків та загроз (рис. 1).

Узагальнюючи проведені дослідження категорійного апарату процесу забезпечення безпеки, пропонуємо під поняттям «безпека» розуміти такий стан соціально-економічної системи, за якого досягається захищеність від різних форм небезпек, зокрема викликів, ризиків та загроз.

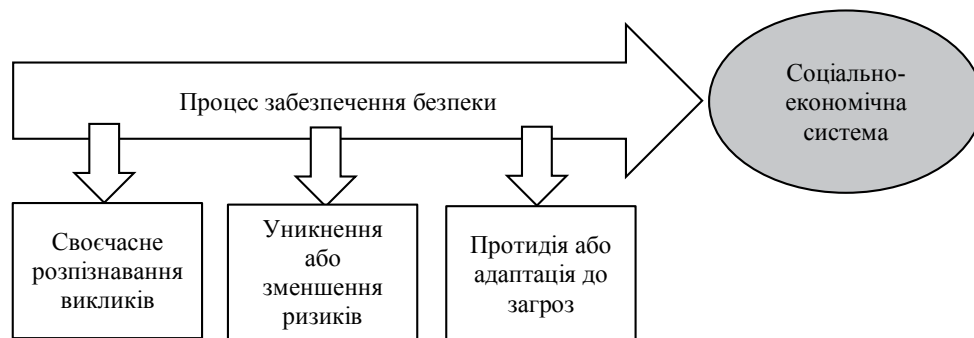

Рис. 1. Ключові умови забезпечення безпеки соціально-економічної системи

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, процес забезпечення безпеки, у тому числі економічної, неможливо досягти без оперативної ідентифікації викликів, уникнення або зменшення ризиків, застосування методів протидії або ж адаптації до зовнішніх і внутрішніх загроз. Це є характерним для всіх соціально-економічних систем. У подальших дослідженнях слід приділити увагу формуванню механізму забезпечення економічної безпеки для великих соціально-економічних систем.

Бібліографічний список:

1. Круглов М.И. Стратегическое управление компанией: учебник. М.: Рус. делов. лит., 1998. 768 с.
2. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь; 4-е изд., доп. М.: Азбуковник, 1999. 1280 с.
3. Фінансова безпека машинобудівного підприємства: методичні засади формування та забезпечення: монографія / Х.О. Мандзіновська, А.М. Штангрет, Я.В. Котляревський, О.В. Мельников. Львів: Українська академія друкарства, 2016. 226 с.
4. Коротков Э.М., Беляев А.А. Управление экономической безопасностью общества. Менеджмент. 2001. № 6. С. 8–26.
5. Федосеев В.Н. Предупреждение чрезвычайных ситуаций и ликвидация их последствий. Менеджмент. 2001. № 6. С. 72–79.
6. Економічна безпека підприємства: підручник / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко. К.: Алерта, 2011. 704 с.
7. Ліпкан В.А. Теорія національної безпеки: підручник. К.: КНТ, 2009. С. 362–363.
8. Подлужна І.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Донецьк, 2003. 20 с.
9. Герасимчук З.В., Вавдіюк Н.С. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2006. 243 с.

10. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 399 с.
11. Франчук В.І. Основи економічної безпеки: навч. посіб. Львів: Каменяр, 2009. 203 с.
12. Штангрет А.М., Котляревський Я.В. Сутність поняття «безпека» та взаємопов'язаних з нею категорій. Наукові записки Української академії друкарства. 2010. № 2. С. 75–83.
13. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. К.: Фенікс, 1999. 338 с.
14. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: монографія. К.: Укрархбудінформ, 2001. 121 с.
15. Копитко М.І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств: дис. ... д.е.н.: 21.04.02; Університет економіки і права «Крок». Київ, 2015. 478 с.
16. Рагозин Ф. Оценка и картографирование опасности и риска от природных и техногенных процессов (теория и методология). Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях. 1993. № 5. С. 16–41.
17. Белінська Я.В. Теоретичні засади аналізу валютних ризиків. Актуальні проблеми економіки. 2002. № 10. С. 34–40.
18. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства: монографія / О.В. Мороз, Н.П. Карачина, А.А. Шиян. Вінниця: ВНТУ, 2011. 241 с.

References:

1. Kruglov M. Y. (1998) Strategicheskoe upravlenye kompanij [Strategic management of the company], uchebnik, Moskva (In Russian).
2. Ozhegov S. Y., Shvedova N. Yu. (1999) Tolkoviy slovar [Explanatory dictionary], Moskva: Azbukovnyk, (In Russian).
3. Mandzinovska, Kh. O., Shtangret A. M., Kotlyarevskiy Ya. V., Melnykov O. V. (2016) Finansova bezpeka mashynobudivnogo pidpryyemstva [Financial security of a machine-building enterprise: Methodical bases of formation and provision] : Metodichni zasady formuvannya ta zabez-

- pechennya, Ukrayinska akademiya drukarstva, Lviv (In Ukraine).
4. Korotkov E. M., Belyaev A. A. (2001) Upravlenye ekonomicheskoy bezopasnostyu obshhestva [Management of the economic security of society], Menedzhment (In Russian).
 5. Fedoseev V. N. (2001) Preduprezhdenye chrezvichainyh sytuatsiy i lykvydatsiya ih posledstvyj [Prevention of emergency situations and liquidation of their consequences], Menedzhment (In Russian).
 6. Ortynskyi V. L., Kernyczkyi I.S., Zhyvko Z.B. (2011) Ekonomichna bezpeka pidpryemstva [Economic security of the enterprise], Alerta, Kyiv (In Ukraine).
 7. Lipkan V.A. (2009) Teoriya nacionalnoyi bezpeky [The theory of national security], KNT, Kyiv (In Ukraine).
 8. Podluzhna I. O. (2003) Organizaciya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryemstva [Organization of management of economic security of an enterprise], Avtorefeat dysertatsiyi, Donetsk (In Ukraine).
 9. Gerasymchuk Z. V., Vavdiyuk N.S. (2009) Ekonomichna bezpeka regionu : Diagnostyka ta mexanizm zabezpechennya [Economic security of the region: Diagnostics and the mechanism of ensuring], Nadstyrya, Lutsk (In Ukraine).
 10. Yermoshenko M. M. (2001) Finansova bezpeka derzhavy : Nacionalni interesy, realni zagrozy, strategiya zabezpechennya [Financial security of the state: National interests, real threats, strategy of ensuring], Nacionalnyi torgovelnno-ekonomichnyi universytet, Kyiv (In Ukraine).
 11. Franchuk V. I. (2009) Osnovy ekonomichnoyi bezpeky [Basics of Economic Security], Kamenyar, Lviv (In Ukraine).
 12. Shtangret A.M., Kotlyarevskiy Ya. V. (2010) Sutnist ponyattya «bezpeka» ta vzayemopovyazany z neyu kategorij [The essence of the concept of «security» and related categories], Ukrayinska akademiya drukarstva, Lviv (In Ukraine).
 13. Baranovskyi O. I. (1999) Finansova bezpeka [Financial security], Feniks, Kyiv (In Ukraine).
 14. Gubskiy B. V. (2001) Ekonomichna bezpeka Ukrayiny : Metodologiya vymiru, stan i strategiya zabezpechennya [Economic Security of Ukraine: Measurement Methodology, State and Strategy for Ensuring], Ukrarhbudininform, Kyiv (In Ukraine).
 15. Kopytko M.I. (2015) Kompleksne zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryemstv [Comprehensive provision of economic security of enterprises], Dysertaciya, Vyshhyi navchalnyi zaklad «Univer-sytet ekonomiky i prava «Krok», Kyiv (In Ukraine).
 16. Ragozyn F. (1993) Ocenka y kartografyrovanye opasnosti y ryska ot pryrodnih y texnogennyh processov (teoryya y metodologyya) [Evaluation and mapping of hazard and risk from natural and man-made processes (theory and methodology)], Problemy bezopasnosti pry chrezvichainyh sytuatsiyah, VYNYTY, Moskva (In Russian).
 17. Belinska Ya. V. (2002) Teoretychni zasady analizu valyutnyh ryzykiv [Theoretical foundations of currency risk analysis], Aktualni problemy ekonomiky (In Ukraine).
 18. Moroz O.V., Karachyna N.P., Shyan A.A. (2011) Konceptiya ekonomichnoyi bezpeky suchasnogo pidpryemstva [The concept of economic security of a modern enterprise], VNTU, Vinnytsia (In Ukraine).

Busariiev D.V.

Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student
State Educational and Research Institution
“Academy of Financial Management”

THE THEORETICAL BASIS OF THE PROCESS OF ENSURING THE SECURITY OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

The external environment constantly forms all new challenges, risks, threats, and dangers for a person, an enterprise, and even entire complexes. The recent events in Ukraine only strengthened the already unstable economic situation in the country and formed a lot of new threats that significantly affect the state of economic security of each socio-economic system. Such permanent changes in the external environment in our country significantly impede the security process itself. Thus, today the region is relevant to the question of finding ways to ensure security both at the macro- and at the micro levels. The formation of a modern theoretical basis, which should include a comprehensive analysis of the entire categorical apparatus, is important. The analysis of the essence of the categorical apparatus of the process of security is carried out. The main approaches to the interpretation of the essence of the concept of “security” are highlighted. Also, a study was conducted on the concepts of “danger”, “threat”, “risk”, and “challenges”. According to the results of the study, we proposed our own vision of the essence of the concept of “security”. Security should be understood as a state of the socio-economic system, in which protection against various forms of hazards, including challenges, risks and threats, is achieved. We have identified the key conditions, the fulfilment of which should be necessary for the process of ensuring the security of the socio-economic system. The process of ensuring security, including the economic one, cannot be achieved without prompt identification of challenges, avoidance or reduction of risks, application of countermeasures or adaptation to external and internal threats. This is characteristic of all socio-economic systems. In further studies, attention should be paid to the formation of a mechanism to ensuring economic security for large socio-economic systems.